

ŞEHİRLEŞME SÜRECİ BAKIMINDAN İNEGÖL İLÇESİ ŞEHİRSEL YERLEŞMELERİ*

In View of Urbanization Process Urban Settlements in İnegöl District

Mustafa Murat YÜCEŞAHİN

*Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Coğrafya Bölümü, 6100 Sıhhiye, Ankara.
ysahin@humanity.ankara.edu.tr*

Özet: Şehirlerin büyümesi ve şehirleşme, günümüz dünyasının en önemli olgularından biridir. Üstelik şehirleşmenin, her yerde aynı özellik ve gelişim süreçlerini göstermediği ve yıllar ile birbirinden farklı mekânlar arasında aynı oranı korumadığı da gözlerden kaçmamaktadır. Bu noktada, şehirleşme süreci irdelenen her bir mekânın, bu olgunun sürecine ait önemli bir örneği teşkil ettiği ortaya çıkmaktadır. Ülkemizde şehirleşmenin, en dar anlamda, belli başlı bölgelerde ya da şehirlerde bir nüfus birikimi süreci olarak ortaya çıktığı (Tümertekin, 1973:7) bilinse de, her açıdan ülkemizin diğer bölgelerine göre önemli farklılıklar gösteren Marmara Bölgesi'nin şehirleşme sürecinin kalkınma ve gelişmeye koşut olarak bir adım önde süregeldiği aşikârdır. Söz konusu bölgenin Bursa Yöresi'nde kalan İnegöl ilçesi, gerek ülkemizdeki, gerekse Marmara Bölgesi'ndeki şehirleşme sürecine dair ilginç sonuçlar ortaya koymaktadır. Her şeyden önce, günümüzde, ilçede yer alan kasabaların (Alanyurt, Yeniceköy, Kurşunlu, Cerrah, Tahtaköprü ve Oylat) ve İnegöl şehrinin tarihsel perspektifle şehirleşme süreçleri irdelendiğinde, birbirinden farklı dinamiklerin konuya etkisinin ve mekânsal analizlerinin büyük önem taşıdığı sentezlenmektedir. Özellikle şehirleşmede önemli bir aşama olan kasabalaşma sürecinin kırsal durumdan şehirselle hale geçişte yadsınmaması gereken bir "değişim dinamiği" olduğu anlaşılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Şehirleşme, şehirselle yerleşmeler, Türkiye, Marmara Bölgesi, İnegöl.

Abstract: Urbanisation is one of the most striking features of contemporary civilisation. Urbanisation does not always take the same form, nor does it progress at the same rate everywhere. In the urbanisation process that is taking place in Turkey, the great population increases of certain large cities are still important. However, many rural settlements also acquire city status by increases in their population. As an example to this, İnegöl is one the district of Bursa Province situated in the Southern Marmara Region of West Anatolia. İnegöl district is also a basin in respect of hydrological, geological and geomorphological characteristics. Because of this, İnegöl basin have a number of settlements are different types. The unique city of the research area is İnegöl. Research Area has also 6 small towns such as Alanyurt, Yeniceköy, Kurşunlu, Tahtaköprü, Cerrah and Oylat. Evidently, in the urban settlements of İnegöl district, there are a lot of differences in urbanisation process each other. These settlements not only provides meaningful clues about the economical, social and hierarchical structure of the research area, but also reflects transformation of rural characteristics to urban. In addition, nowadays, the industrial activities in İnegöl city have developed rapidly compared to many cities in Turkey. Considering the urbanisation process, cultural, economical, and social structures, İnegöl shows an industry city characteristics with a population of over 100.000 in 2000.

Keywords: Urbanization, urban settlements, Turkey, Marmara Region, İnegöl.

*Bu makale doktora tezinden üretilmiştir.

1. Giriş

Her tarihsel dönem hakkında üretim, bölüşüm, tüketim tarzları, toplumsal ilişkilerin veya zihinsel davranışların birbiriyle olan bağıntılarını açığa çıkartmak söz konusu olduğunda, şehirselle ve kırsal dünya arasında kurulan temasın biçimini çok yakından gözlemek gerekli olarak görülmüştür. Gerçekten de, tarihin derinliklerinden beri yeryüzünde birbirleriyle hep ilişkide olan, ama evrimleri aynı ritmi izlemeyen, az çok samimiyetle, az çok bilinçli olarak birbirinden ayrı olarak duran iki dünya söz konusudur: Kırsal ve şehirselle alanlar (Kılıçbay,1993:87). Şehirselle alanların bireyleri, yani şehirselle yerleşmeler, kırsal yerleşmelerden daha büyük boyutlu olduklarından, çok daha fazla öneme sahiptirler. Ayrıca şehirselle yerleşmeler, sürekli görünüm değiştirme ve insan faaliyetinin değişebilen ihtiyaçlarını karşılamada, onun ilerleme arzusunda, canlılığı üst düzeyde olan yerlerdir (Whyne, Hammond,1986:213). Tarih boyunca dünya nüfusunun çok önemli bir bölümü, yaşamak için kırsal alanları seçmişse de, şehirler beş bin yıldan beri var olan ve Sanayi Devrimi'nden itibaren hem sayısal, hem de büyüklük bakımından ciddi aşamalar kaydetmiş yerleşmeler olmuşlardır (Tümertekin, Özgüç,1998:412). Günümüzün modern dünyasında kırsal ve şehirselle kesimlerin birbirine gittikçe yaklaştığı bilirse de, şehrin tanımlanması ve kırsal bir yerleşmenin ne zaman şehirselle hale geldiğinin saptanması Yerleşme Coğrafyası'nın ilgilendiği "Yerleşme Evrim Süreci" bakımından oldukça önemlidir. Çok öz bir biçimde "şehirleşme" sözcüğü ile ifade edilen bu kavram, günümüz dünyasında daha da önem kazanır hale gelmiştir (Wirth,2002:78 ve Singh 'Anal',1990:5). Özellikle nüfusun belli bir yığılma gösterdiği yerleşmeler ile hızlı nüfus artışı yanında endüstrileşmeyi de amaç edinerek kalkınmayı hedeflemiş yerleşmeler, günümüzün önemli şehirleri ya da şehirleşmiş alanları olarak karşımıza çıkmaktadır.

Şehirleşme, dar anlamda, şehirselle yerleşme sayısının ve şehirlerde yaşayan nüfusun artmasını ifade etmektedir. Şehirselle nüfus, doğumlarla ölümler arasındaki farkın, birinciler lehine olması sonucunda ve aynı zamanda kırsal yerleşmelerden gelenlerle, yani göçlerle artmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerin şehirlerinde, doğurganlık eğilimleri azaldığından, şehirleşme daha çok kırsal yerleşmelerden şehirlere olan nüfus akımlarıyla beslenmektedir. Şehirleşmenin dar anlamdaki tanımı bu bakımdan, çoğunlukla, gelişmekte olan ülkelerde demografik nitelik arz eder (Keleş,1997:19-20).

Şehirleşme, sadece bir nüfus hareketi olarak algılanmamalıdır. Çünkü, şehirleşme olgusu, bir toplumun sosyo-ekonomik yapısındaki değişimlerden kaynağını almaktadır. Bu nedenle, şehirleşmeyi tanımlarken nüfus hareketini yaratan ekonomik ve toplumsal değişimlere de yer verme gerekliliği doğar. Konuya bu açıdan yaklaşıldığında şehirleşmenin, endüstrileşme ve ekonomik gelişmeye koşut olarak, şehirselle yerleşme sayısının artması ve var olan şehirlerin büyümesi sonucunu doğuran, toplum yapısında artan oranda örgütlenme, iş bölümü ve uzmanlaşma yaratan, insan davranış ve ilişkilerinde şehirlere özgü değişikliklere yol açan bir nüfus birikimi süreci olduğu söylenilebilir.

Diğer taraftan üretim biçimindeki değişimin, yani ekonomik ögenin, şehirleşme tanımında özel bir yeri bulunmaktadır. Ticaret ve imalatın, toprağın işlenmesine nazaran üste çıktıkları yerler şehirseldir (Kılıçbay,1993:88). Şehirleşmenin tarımsal üretimden daha ileri bir üretim düzeyine geçiş olarak tanımlanabilmesi de bu yüzdendir. Bu geçiş, tüm üretim-denetleme işlevinin (özellikle tarım dışı üretim dağıtımının kontrol fonksiyonları) şehirlerde toplanmasını zorunlu kıldığı gibi, şehirlerin ve kasabaların büyümesine ve yoğunluk kazanmasına, heterojenlik ve bütünleşme derecelerinin artışına da yol açmaktadır (Keleş, 1997:19; Kıray,1998: 28). Her ülke, bölge, yöre ya da idari ünite, bu geçiş süreci içerisinde bulunduğu noktaya göre, az ya da çok şehirleşmiş olarak nitelenmektedir.

Ayrıca, şehirleşme hareketi, zaman içindeki bir değişim sürecini de ifade etmektedir. Bir ülkenin ya da bölgenin şehirleşme derecesi (şehirleşme oranı/şehirleşme düzeyi) ise, o ülke ya da bölge nüfusunun belli bir anda, belli bir tanıma göre şehirselle yerleşme sayılan birimlerinde yaşayanların oranıdır. Böylece, şehirleşme hareketi, demografik tanımıyla, belli bir süre içinde şehirleşme oranında yer alan değişiklik olarak da görülebilmektedir (Keleş,1997:19-20).

Şehirleşme, cereyan ettiği mekânda olumlu ya da olumsuz olarak değerlendirilebilecek sonuçlar da doğurmaktadır. Olumsuz sonuçlardan en yaygın olanları, gecekondulaşma/kalitesiz yapılaşma,

trafik sıkışıklığı, çevre kirliliği ve tarımsal alanların işgali gibi istenmeyen sonuçlardır. Öte yandan, günümüz dünyasında şehirleşmenin başlı başına kırsal alanları, şehirleri ve insanlığı tehdit eden bir olay olduğu konusunda fikirler ileri süren araştırmacılara (örn. Bookchin,1999:31) da rastlanmaktadır. Oysa bir çok insan için şehirleşme, sosyal ve ekonomik ilerlemenin daha yüksek yaşam standardının, ticarî ve kültürel etkinliklerle alâkalı olarak, çeşitli hizmetlerin garantisi biçiminde algılanan sosyopsikolojik bir güç odağıdır (Small, Witherick,1990:238).

1.1. Yöntem ve Materyal

Ele alınan konu şehirleşme olduğuna göre, değinilmesi gereken bir diğer husus, nüfus miktarı ve diğer istatistiksel verilerle daha kesin şehirselleşme tanımlamalar gerekliliği ortadayken, her ülkenin kendi sınıflandırma sistemini geliştirmiş olduğu ve şehirselleşme yerleşmeleri kırsal yerleşmelerden ayırmak bakımından, evrensel bir ölçütten uzaklaşıldığının bilinmesidir. Bazı ülkeler, şehir-kır ayrımında basit bir rakamsal değeri, yani nüfus büyüklüğünü kabul ederken, bazıları fonksiyonlar ve bu fonksiyon alanlarında çalışan nüfusu, başka bir kısmı da yönetsel görevleri ölçüt olarak kullanmaktadır (Whyne, Hammond,1986:213-214 ve Carter,1995:10-12).

Örneğin, ülkemizde DİE'nin şehir ölçütü, bir yerleşmenin il veya ilçe merkezi olması durumudur. Oysa bu ölçütle kimisi köyden farksız, hatta daha geri olan ilçe merkezleri şehir unvanı kazanmakta, bununla da yanlış bir sınıflandırmaya tabi tutulmaktadır. Ülkemizde, 10 bin veya 20 bin nüfus kriterini kullanarak şehir yerleşmelerini tanımlamada bulunan kurum (DPT) ve araştırmacıların da sayısı az değildir. Ancak bu sefer, bu ölçütler ile 20 bin ya da 10 bin nüfus grubunun altında kalıp, bir köydeki fonksiyonlardan çok daha gelişkin fonksiyonlara sahip kasabalar yok farz edilmektedir. Oysa, İnegöl ilçesi örneğinde açıkça görüldüğü üzere, bir alanda şehirleşmenin gerçek anlamda önce kasabalaşma ile olduğu ve bunun şehir kimliğini kazanmada önemli bir süreci ifade ettiği gözlerden uzak tutulmamalıdır. Hiçbir yerleşme, bir anda köy statüsünden şehir statüsüne geçemez. Bunun için belli bir süreç ve gerçekleşmesi gereken aşamalar bulunmaktadır. Bu aşamalar içerisinde ise, söz konusu yerleşmenin zamanla kazandığı sosyal, ekonomik, teknolojik ve psiko-sosyal ivmelerin büyük rolü vardır. Bu nedenle, kasaba yerleşmelerini kırsal yerleşmelere dahil etmek büyük bir hatadır. Yerleşmeler canlılar gibi düşünüldüğünde, şehirlerin ortaya çıkış, büyüme ve gelişme sürecinde, kasabalaşmanın bir anlamda buluş çağı olduğu sonucuna varılabilir (Yüceşahin,2002:274).

Ülkemizdeki köy kanununa göre ise, 2 bin kasaba için, 20 bin şehir için kullanılan eşik nüfus değerleridir. Ne var ki, sayılar tek belirleyici ölçüt olarak alındığı sürece, hiçbir şehirleşme/şehirlileşme tanımı tam anlamıyla doyurucu olmayacaktır (Wirth,2002:80). Coğrafi açıdan yerleşmelerin köy-kasaba-şehir ya da kırsal-şehirselleşme kategorilerine göre ayrımında, yerleşmelerin fonksiyonel özelliklerinin de dikkate alınması şartı ile bu eşik değerleri büyük faydalar ortaya koymaktadır. Unutulmamalıdır ki, diğer disiplinler gibi coğrafyacıların da şehirselleşmenin belirgin özelliklerini ortaya koyabilmek için verdiği uğraşlar (Wirth,2002:80; Kılıçbay,1993:87) yadsınamaz. Böylece araştırılan sahada, hem şehirselleşmelerin geçirdiği evrim süreci, hem şehirselleşmelerin gerçekte hangi(s)i'leri olduğu, hem de şehirselleşme alanının mekânsal organizasyonunu anlama açısından kasaba ve şehir ayrımı, çalışmalarda hedeflenen analizi elde etmede tutarlı sonuçlar vermektedir. Bu nedenle coğrafi açıdan bir alandaki şehirleşme olgusu, kasabaları dikkate almadan yapılamaz (Small, Witherick,1990:238).

Ülkemizde kullanılan şehir ölçütlerinin belirli sakıncaları içermesi nedeniyle, çalışmada coğrafi yaklaşımın öngördüğü ölçütlere ağırlık tanınmıştır. Verinin imkân sunduğu ölçüde ve özellikle İnegöl şehrinin şehirleşme sürecine tarihsel perspektifler de getirilmeye çalışılmıştır. Bu amaçla, çalışma alanındaki şehirleşmenin tarihsel arka plânını açıklamak bakımından, Hüdavendigâr Livası Tahrir Defterleri'nden İnegöl şehriyle ilgili, 1521 ve 1573 yıllarına ait olan bilgiler değerlendirilmeye alınmıştır. 1307 ve 1325 tarihli Hüdavendigâr Vilayeti Salnameleri, yerleşme merkezlerinin nüfuslarını yansıtmadığından, özellikle sahanın şehirleşme sürecinin kökenini oluşturan XIX.yüzyıl bilgileri (1893 yılı İnegöl şehri nüfusu) Yurt Ansiklopedisi Bilecik maddesinden alınmıştır. Çalışma alanındaki kasabaların ve İnegöl şehrinin 1927 yılı nüfusları ise, 1927 Bursa Vilayeti Salnamesi'nden elde edil-

miştir. Bu tarihten sonraki sayısal bilgilerde ve özellikle sahadaki şehirleşmenin niteliğini irdelemek bakımından, DİE'nin yayınladığı nüfus sayımı sonuçlarından faydalanılmıştır. Özellikle çalışma sahasındaki şehirleşmenin ekonomik niteliklerini belirlemede faydalanılan kaynaklar arasında İnegöl Ticaret ve Sanayi Odası Kayıtları, İnegöl Belediyesi Zabıta Müd. İşyeri Açma Kayıt Defterleri'nden derlenen bilgiler yer almaktadır.

1.2. Çalışma Alanının Konumsal Özellikleri

İdarî bir alana karşılık gelen çalışma sahası, Bursa iline bağlı 17 ilçeden biri olan İnegöl ilçesidir. Marmara Bölgesi'nin Güney Marmara Bölümü'nün doğusunda kalan İnegöl ilçesi, söz konusu bölümün Bursa Yöresi'nde (Darkot, Tuncel,1981:127) bulunmaktadır. İnegöl ilçesini Kütahya ilinin Domaniç ilçesi güneyden, Bilecik ilinin Pazaryeri ve Merkez ilçeleri doğudan sınırlandırmaktadır. İlçeyi sınırlandıran diğer idari üniteler Bursa iline aittir. Güneybatısında Keles, batısında Osmangazi ve Kestel ilçelerinin toprakları yer alırken, kuzeyinde Yenişehir ilçesi arazisi uzanmaktadır.

Marmara Bölgesi'nin güneydoğusunda yer alan üç havzadan (Bursa, Yenişehir ve İnegöl) birini (İnegöl havzası) içine alan İnegöl ilçesi, sadece hidrografik açıdan değil, aynı zamanda jeolojik ve jeomorfolojik özellikler bakımından da havza karakteri gösteren bir alana karşılık gelmektedir. İnegöl ilçe alanı, havzayı izleyen görünümü ile Uludağ masifinin genel doğrultusuna belli bir uyum göstermekte ve kabaca kuzeybatı-güneydoğu eksenli bir uzanıma sahip bulunmaktadır. Batı-doğu doğrultusunda 43,6 km, güneybatı-kuzeydoğu doğrultusunda ise 34,5 km en fazla kuş uçuşu uzunluğa sahip olan ve ana hatlarıyla geniş bir elipse benzeyen (havzanın şekliyle uyumlu olarak) ilçe alanı, 1006 km²'dir². Bu genel haliyle doğal bir coğrafi üniteye de karşılık gelen İnegöl ilçesinde Beşeri Coğrafya'ya özgü olay ve objelerin şekillenmesi, İnegöl havzasının ortaya çıkardığı koşullarla tam bir uyum içindedir. Özellikle ilçede sayıları 149'u bulan yerleşmeler, havzanın sahip olduğu coğrafi özelliklerden kaynaklanan bir etkileşimin eseri olarak mekânsal organizasyonlar üstlenmişlerdir. Hiç kuşkusuz çalışma alanının, şehirleşme sürecinde en göz alıcı örneğini oluşturan İnegöl şehri, il merkezi olan Bursa'ya 45 km uzaklıktadır. İnegöl'ün geçmişten günümüze Bursa şehri ile kurduğu ilişkiler onun şehirleşme sürecinde önemli bir yer tutmaktadır. Ayrıca, çalışma sahasında geçmişten günümüze İnegöl şehrinin üstlendiği işlevlerle bağıntılı bir halde dinamizm kazanan kasaba yerleşmeleri de bulunmaktadır. Bunlardan Alanyurt, Yeniceköy, Kurşunlu, Tahtaköprü ve Cerrah, beledî hizmetleri de üstlenmiş merkezlerdir. Öte yandan ilçede kaplıca turizminden önemli paylar elde ederek büyümeye çalışan Oylat da ilçede etkin bir halde süregelen şehirleşme akımlarından etkilenen önemli yerleşmelerden biri olmuştur (Şekil 1 ve 2).

1.3 Çalışma Alanındaki Şehirleşmenin Ölçülmesinde Karşılaşılan Sorunlar

Çalışma sahasında, şehirleşme olgusunun gelişimi, DİE'nin şehir ölçütü (il ve ilçe merkezi olma durumu) bakımından ele alındığında, bir takım sonuçlara ulaşabilmenin yanında, bazı sakıncaların da ortaya çıktığını gözler önüne sermektedir. Her şeyden önce, geçmişten günümüze idarî görev açısından ilçe merkezi olan İnegöl'ün, bu kritere göre en azından cumhuriyetin başından bu yana, şehir olarak kabul edilmesi gibi bir gerçekle yüz yüze kalınır. Oysa, İnegöl'de şehirleşme hareketlerinin kökeni, özellikle XIX. yüzyıla dayanırsa da, onun 1950'li yılların sonuna kadar kasaba olmaktan öteye geçemediği anlaşılmaktadır. Bu halde İnegöl'ü, 1960'lı yılların öncesinde fonksiyonel özellikleri bakımından şehir olarak kabul etmek zordur ki, İnegöl'ün nüfusu da ancak 1960'ta 20.000'i geçebilmiştir.

İl ve ilçe merkezi olma ölçütüne (idarî göreve) göre yapılan ayırmda, önemli bir sakınca da, İnegöl ilçesinde yer alan diğer kasaba nitelikli şehrsel yerleşmelerin göz ardı edilmesidir. Bu durumda araştırma alanının yegâne şehrsel yerleşmesi, İnegöl olmaktadır. Oysa, en azından Osmanlı Dönemi'nden beri kasaba olma yolunda ciddi adımlar atan Yeniceköy, Kurşunlu ve Tahtaköprü ile son yıllarda kasabalaşan Cerrah ve Alanyurt, bu ölçüt dahilinde şehrsel yerleşme kategorisine girmemektedir.

Şekil 1. İnegöl ilçesinin Türkiye'deki yeri ve konumu

Şekil 2. İnegöl ilçesinde yerleşmeler

Buna karşın, idarî statü açısından ilçe merkezinde (İnegöl) yaşayan nüfus dikkate alındığında, İnegöl'ün şehirleşme düzeyinin gittikçe arttığı ve 20.000 ölçütü ile sadece ilçe merkezindeki şehirleşme sürecinin bile, tek başına bu ölçütü analiz edilemeyeceği ortaya çıkmaktadır. İster idarî statü, ister diğer kriterler bazında olsun, İnegöl ciddi bir şehirleşme sürecinin olageldiği bir yerleşmedir. En azından İnegöl'ün 20.000 nüfus kriterini ilk defa aştığı yıl olan 1960'tan bu yana, 40 yıl geçmiş ve İnegöl'ün nüfusu günümüze kadar geçen sürede yaklaşık 4 kat artmıştır. Bu ciddi bir şehirleşmenin en basit göstergesidir. 1945-1950 yılları arasında, Türkiye'de güçlü şehirleşme eğilimlerinin bulunmadığı gerçeğinin (Keleş,1997:41; Akçura,1971:187-188; Yücel,1961:42) ötesinde, öncelikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında Türkiye'nin yerleşme sisteminde meydana gelen yapısal değişimlere (Mutluer,2000:1) paralel bir biçimde, ama asıl olarak 1960'lı yıllardan bu yana yoğun şehirleşme hareketleri gündeme gelmiştir. İstatistikî veriler ve İnegöl ilçesinde meydana gelen şehirleşmenin nitelikleri incelendiğinde, araştırma alanının Türkiye genelinde ortaya çıkan değişimlerden kaynağını aldığı, ancak bölgesel bazda sahanın özellikle Marmara Bölgesi'nin şehirleşme temposuyla uyum içinde olduğu sonucuna varılmaktadır.

Şehir tanımında idarî statü yerine 10.000 nüfus eşliğini kullanan araştırmacılara da sıkça rastlanmaktadır. Konuya bu ölçütü yaklaşıldığında, İnegöl'ün, hiç değilse, 1927 yılından bu yana şehir kimliği kazanmış bir yerleşme olduğu ve ilçede bu yerleşmeye 1997-2000 yılları arasında 10.000 ölçütünü aşarak katılan iki yerleşmenin daha ortaya çıktığı analiz edilmektedir: Alanyurt ve Yeniceköy. Ancak İnegöl, nüfusunun 20.000'i aştığı yıl olan 1960'tan itibaren gerçek şehir kimliği sergilemektedir. Öte yandan bu ölçütü, günümüzde, ilçedeki şehrsel yerleşme sayısının Alanyurt ve Yeniceköy kasabaları ve İnegöl şehriyle birlikte üç olduğu anlaşılmaktadır. Oysa bugün, ilçenin Tahtaköprü, Kurşunlu ve Cerrah'tan oluşan, üç önemli kasabası daha bulunmaktadır. Belki bunlar nüfus ölçütleri bakımından henüz 10 bini yakalayamamışlardır ama sahip olduğu fonksiyonlar, çevrelerindeki kırsal yerleşmelere karşı üstlendikleri görevler, onların kırsal yerleşmelerden çok, şehrsel yerleşmeler içerisinde değerlendirilmesine olanak tanımaktadır (Çizelge 1). Dolayısıyla herhangi bir yerleşmenin ya da incelenen sahadaki yerleşmelerin şehirleşme nitelikleri, bu alanda süregelen/değişen fonksiyonel yapıya bakılmaksızın sadece şehir ölçütleri ile açıklanamamaktadır. Burada unutulmaması gereken bir diğer önemli husus ise, nerede ve hangi devrede olursa olsun, bir şehrin zaman içinde oluşumunun en önemli ve anlamlı yönleri, onun fonksiyonel niteliklerinin, bu fonksiyonların yerleşmiş olduğu şehrin çevre yerleşmeler ile kurduğu ilişkilerin ve bu ilişkilerdeki değişimlerin (Kıray,1998:28), şehirleşme süreci içerisinde değerlendirilmesi gereken güçlü ölçütlerle olduğudur. İşte bu noktada, idarî ya da demografik ölçütlerin şehirleşme olgusunu belirleme, şehrsel yerleşmeleri tanımlama konularında yetersiz kaldıkları açıkça görülmektedir. Bu nedenledir ki, araştırılan alanda yerleşmelerin şehrsel ve kırsal ayrımının yapılabilmesi, mekânsal analizlere dayalı olan coğrafi yaklaşımın ön gördüğü koşullarla mümkün olmaktadır.

Çizelge 1. İnegöl ilçesinde yıllar itibariyle şehrsel yerleşmelerin nüfusları

Yıllar	İnegöl	Alanyurt	Yeniceköy	Kurşunlu	Cerrah	Tahtaköprü
1927	11.758	434	1198	1382	956	760
1935	13.079	478	1701	1575	1135	1015
1940	13.740	503	1820	1634	1238	1030
1945	15.165	508	2142	1869	1431	1172
1950	16.696	562	2167	1985	1533	1261
1955	19.450	527	2192	2088	1609	1303
1960	25.297	580	2378	2219	1795	1422
1965	27.777	584	2467	2470	1755	1482
1970	31.871	640	2523	2801	1995	2086
1975	37.805	704	2513	2829	2161	2060
1980	45.237	1040	2863	3056	2031	2096
1985	54.659	1789	2940	3387	2207	1664
1990	71.120	2138	3672	3461	2603	2284
1997	90.508	8379	8622	3562	2630	2102
2000	105.959	13.751	10.000	3602	3017	2278

Kaynak: 1927 Bursa Vilayeti Salnamesi ve DİE

Ülkemiz şartlarında, köy kanununun belirlediği kasabalar için 2 bin, şehirler için 20 bin olan nüfus eşiği, Yerleşme Coğrafyası çalışmalarında şehirleşme olgusu ile şehrsel yerleşme tür ve sayılarını belirlemede en azından demografik bakımından önemli faydalar sağlamaktadır. Bu sayede, İnegöl ilçesinde yer alan şehrsel yerleşmeler, şehir yerleşmesinin önemli bir aşaması niteliğini ifade eden kasabalar ve İnegöl şehri olarak ikiye ayrılmaktadır. Öte yandan, hem kasabalar hem de şehrsel yerleşmelerde meydana gelen şehirleşme düzeyleri, şehirli nüfus artış hızı ve büyüme oranları daha gerçekçi sonuçlar vermektedir. Bunun dışında, kırsal yerleşmeler ile kasabalar ve İnegöl şehri arasında var olan organik bağlar açığa çıkmakta ve ilçede sayıları altıyı bulan kasabaların görmezlikten gelinmesi gibi bir sakıncayı ortadan kaldırmaktadır.

Burada Türkiye'nin idarî yapısından kaynaklanan önemli bir sakıncaya da değinmekte fayda vardır. İnegöl ilçesinin Hilmiye köyü idari alanı içinde yer alan Oylat kasabası (Şekil 2), kaplıca turizminin güçlendirdiği bir yerleşmedir. Oylat bu haliyle, fonksiyonel açıdan alt düzeyde sosyal ve ekonomik hizmet sunma görevine sahiptir. Ne var ki Oylat ile ilgili nüfus bilgileri, sayım istatistiklerinde idarî açıdan bağlı olduğu Hilmiye Köyü'ne yazılmaktadır. Bu bir anlamda hem ülke ölçeğinde, hem de yerel ölçekte iyi tanınan Oylat'ın görmezlikten gelinmesi gibi bir sonucu doğurmaktadır. Bu sakınca, ülke köy yerleşmelerinden daha küçük olan ve köy idari alanları içinde kalan kırsal yerleşmeler (mahalle, çiftlik, yayla yerleşmeleri gibi...) için de geçerlidir. Ancak burada altı çizilmesi gereken, Oylat'ın ilçedeki şehirleşme sürecine katılan bir yerleşme olarak, nüfus ölçütüyle analiz edilememesidir.

2. İnegöl ve Çevresinde Şehirleşmenin Gelişimi ve Nitelikleri

İnegöl şehri ile ilgili ilk nüfus bilgileri, ciddi anlamda, 1893 yılı³ itibariyle başlamaktadır. Ne var ki, XVI. yüzyıla ait "Hüdavendigâr Livası Tahrir Defterleri"ndeki 1521 ve 1573 yıllarına ve İnegöl kazasına⁴ ait tahrirler, İnegöl şehri ve çevresindeki diğer şehrsel yerleşmelerin şehirleşme süreçleri açısından da büyük önem taşımaktadır. Söz konusu bilgiler ışığında, 1521 ve 1573 yıllarına ait yazılmış hane sayılarına bakarak (Barkan, Meriçli,1988:124) İnegöl kazasındaki şehrsel ve kırsal yerleşmelerin nüfus miktarları ve nüfus artış hızı tahminleri yapılabilmektedir⁵.

Hiç kuşkusuz Osmanlı Dönemi'nde de İnegöl havzasının coğrafi potansiyellerinin ortaya çıkardığı ekonomik, sosyal ve savunma olanaklarının birikime uğrama ve toplanma alanı İnegöl olduğu için, bu üçlü gücün, havzadaki en önemli fonksiyon odağını oluşturduğu yer, doğal olarak, İnegöl'dür. Tarihsel perspektifle bakıldığında Bursa, uzun yıllar İnegöl'ün gelişimini gölgelemiş ise de, onun, etrafı doğal sınırlarla çevrili bir sahanın (İnegöl havzası) en güçlü merkezini teşkil etmesi, burada uzun ömürlü bir merkez olmasını mümkün kılmıştır. İşte bu noktada İnegöl, daha XVI. yüzyıldan itibaren, hem kendinin, hem de hinterlandının ekonomik kontrolünü de üstlenen, fonksiyonlarını bu çevresel düzene göre belirlemeye ve geliştirmeye çalışan bir yerleşme statüsüne girmiştir.

XVI. ve XVIII. yüzyıllarda Osmanlı idarecileri her kazanın tahıl açısından kendisine yeterli olmasını istediğinden, nüfusu gittikçe artmakta olan merkezlerin idarecilerinin, kazalarını genişletmeye çalıştıkları bilinmektedir. Ancak, bu çabaların sonuçsuz kalması durumunda şehirlerin/kasabaların idarî görevlileri, köylülerin ve tımar sahiplerinin tahıllarını yöredeki köy pazarlarında değil de, kaza merkezinde satmaya yöneltmek için ellerinden geleni yaptıkları da anlaşılmaktadır (Faroqhi,2000:235). Bu sayede, İnegöl'de de kasabalaşma şeklinde cereyan eden şehirleşmenin oluşmaya başladığı ve güçlü ticarî fonksiyona dayalı bir biçimin temellerinin atıldığı söylenilebilir.

1521 ve 1573 yılı tahrirleri incelendiğinde, İnegöl ilçesinde kırsal ve şehrsel nüfus oranlarının özellikle günümüze göre ilginç sonuçlar ortaya koyduğu anlaşılmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu'nda nüfusun yaklaşık %90'ının köylülerden ve göçerlerden oluştuğu (Faroqhi,2000:265) göz önüne alınır-sa, İnegöl ilçesinin bu gerçeğe, söz konusu dönem itibariyle, tam uyum sağladığı görülür (Çizelge 2).

Çizelge 2. 1521 ve 1573 yılı tahrirlerine göre İnegöl kazasının şehrsel ve kırsal yerleşmelerinde hane sayıları ile nüfus ve nüfus artış hızı tahminleri

	Hane Sayısı (1521)	Yaklaşık Nüfus (1521)	(%)	Hane Sayısı (1573)	Yaklaşık Nüfus (1573)	(%)	Nüfus Artış Hızı 1521-1573 (binde)
İnegöl	80	400	9.6	137	685	9.2	10.39
Kırsal Yerleşmeler	751	3755	90.4	1344	6720	90.8	11.25
Toplam	831	4155	100	1481	7405	100	11.17

Kaynak: Barkan, Meriçli,1988:124.

İlçenin kendi merkezinin (İnegöl), yiyecek gereksinimini karşılayabilecek durumda olduğu varsayımından hareketle, merkezin büyüklüğü ile kırsal yerleşmelerde oturan kırsal nüfus arasında bir karşılaştırma yapmak, ilgi çekici sonuçlar doğurmaktadır. Söz konusu tahrirlerde toplam nüfusa ilişkin bütün tahminler, tahrir defterlerindeki kayıtlı olan vergi mükellefi sayılarına dayandığından, en makul yöntem, şehrsel ve kırsal alanlardaki nüfus miktarlarının karşılaştırılmasıyla anlam kazanmaktadır. Veriler, İnegöl ilçesi kırsal yerleşmelerinin nüfus artış hızının, İnegöl'e göre daha fazla olduğunu kanıtlamaktadır. Nüfus artış hızı bilgileri ise, bu dönemde kırsal yerleşmelerden İnegöl kasabasına göçmek için, kasabanın pek fazla çekiciliği olmayan yarı-kırsal bir yerleşme olduğuna işaret etmektedir.

İnegöl ilçesinde şehirleşme sürecinin kökeni XVI. yüzyıla dayansa da bu anlamda güçlü gelişmelerin XIX. yüzyıl sonlarına doğru ortaya çıktığı sentezlenmektedir. Çünkü araştırma alanı, özellikle XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Kırım, Kafkasya ve Balkanlar'dan ülkemize yönelen göçlerden önemli paylar elde etmiştir (Yücesahin, 2002:93-107). Sahanın hem kırsal yerleşmelerine, hem de İnegöl'e doğru cereyan eden göç olayları, kırsal kesimde yeni yerleşmelerin ortaya çıkışını, İnegöl'ün de küçük bir kasaba olma niteliğinden kurtularak büyük bir kasaba olma sürecine girmesini sağlamıştır. Nitekim 1893 yılı itibariyle, araştırma alanındaki şehirli nüfus oranı, 1573 yılına oranla iki kat artarak %18.68'e çıkmıştır (Çizelge 3). Ancak şu gerçeği unutmamak gerekir ki, 1945 yılına kadar araştırma alanının yegâne şehrsel yerleşmesi büyük bir kasaba niteliğindeki İnegöl olmuştur. Dolayısıyla da 1893 yılı itibariyle görülen %18.68'lik şehirleşme oranı sadece İnegöl'e aittir.

Çizelge 3. Sayım yılları itibariyle İnegöl şehrinin nüfusu ve ilçe toplam nüfustaki payı

Yıllar	İnegöl şehrinin nüfusu	İlçe toplam nüfusu	İnegöl şehrinin toplam nüfustaki payı (%)
1893	8244	44115	18.68
1927	11.758	48205	24.39
1935	13.079	53143	24.61
1940	13.740	53640	25.61
1945	15.165	59435	25.51
1950	16.696	62943	26.52
1955	19.450	66222	29.37
1960	25.297	74539	33.93
1965	27.777	76908	36.11
1970	31.871	80778	39.45
1975	37.805	88005	42.95
1980	45.237	97812	46.24
1985	54.659	106372	51.38
1990	71.120	126214	56.34
1997	90.508	160238	56.48
2000	105.959	186558	56.79

Kaynak: Yurt Ansiklopedisi (1893 yılı için), 1927 Bursa Vilayeti Salnamesi ve DİE

İnegöl'ün nüfusu, 1893-1940 yılları arasında ancak 1.6 kat artış göstermiştir. Şehirleşmenin bu devrede oldukça yavaş geliştiği, buna karşın kırsal nüfus oranının %74-81 arasında cereyan ettiği anlaşılmaktadır. Aynı dönemde, Türkiye nüfusunun da şehirleşme oranı %18-25 civarındadır. Bu değerlerle İnegöl'ün Türkiye geneline uyan bir şehirleşme görünümü olduğu söylenebilir. Ancak ilçede şehrsel nüfus artış hızının binde 47' ye çıktığı 1945 yılında, İnegöl'e Yeniceköy kasabası eşlik etmeye başlamıştır. 1955 yılında ise ilçedeki şehrsel yerleşmelere Kurşunlu da katılmıştır. İnegöl, Yeniceköy ve Kurşunlu 1950-1955 döneminin kasabalarıdır (Çizelge 4-5). Ülke genelinde olduğu gibi, 1955-

1960 dönemi, dikkat çeken yüksek nüfus artış hızının görüldüğü ilk dönem olmuştur (Çizelge 5). Sağlık koşullarında meydana gelen gelişmeler, savaş yıllarının getirdiği olumsuz atmosferin ortadan kalkması, nüfus artışını özendirici tedbirlerin gündeme gelmesi, teknolojik ve tıbbî ilerlemeler, hızlı nüfus artış sürecinin doğmasında etken olan en önemli unsurlardır (Özgür,1998:12-14).

Çizelge 4. İnegöl ilçesinde kırsal ve şehrsel nüfus oranları ile şehrsel yerleşme sayısının gelişimi

Yıllar	Kırsal nüfus	Toplam nüfus içindeki oranı(%)	Şehrsel Nüfus				Şehrsel yerleşme sayısı				
			Kasaba nüfusu	Şehrsel nüfus içindeki oranı (%)	Şehir nüfusu	Şehrsel nüfus içindeki oranı (%)	Toplam nüfus içindeki oranı	Toplam nüfus	Kasaba	Şehir	
1893	35871	81	8244	100	0	0	8244	19	44115	1	-
1927	36447	76	11758	100	0	0	11758	24	48205	1	-
1935	40064	75	13079	100	0	0	13079	25	53143	1	-
1940	39900	74	13740	100	0	0	13740	26	53640	1	-
1945	42128	71	17307	100	0	0	17307	29	59435	2	-
1950	44080	70	18863	100	0	0	18863	30	62943	2	-
1955	42492	64	23730	100	0	0	23730	36	66222	3	-
1960	44645	60	4597	15	25297	85	29894	40	74539	2	1
1965	44194	57	4937	15	27777	85	32714	43	76908	2	1
1970	41497	51	7410	19	31871	81	39281	49	80778	3	1
1975	40637	46	9563	20	37805	80	47368	54	88005	4	1
1980	42529	43	10046	18	45237	82	55283	57	97812	4	1
1985	41515	39	10198	16	54659	84	64857	61	106372	4	1
1990	40936	32	14158	17	71120	83	85278	68	126214	5	1
1997	44435	28	25295	22	90508	78	115803	72	160238	5	1
2000	47951	26	32648	24	105959	76	138607	74	186558	5	1

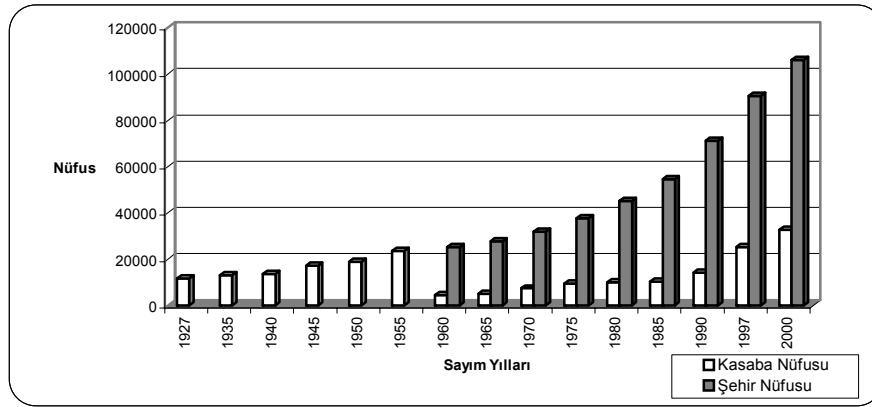
Çizelge 5. İnegöl ilçesinde dönemler itibariyle kırsal ve şehrsel yıllık ortalama nüfus artış/azalış hızları (binde) ile kasaba ve şehir yerleşmeleri

Dönem	Kırsal nüfus artış hızı	Şehrsel nüfus artış hızı			Toplam nüfus artış hızı	İlçedeki şehrsel yerleşmeler		
		Kasabalar	Şehir	Şehrsel nüfus artış hızı		Kasaba/ Kasabalar	Şehir	
1893-1927	0,46	10,49	-	10,49	2,61	İnegöl	-	-
1927-1935	11,89	13,39	-	13,39	12,26	İnegöl	-	-
1935-1940	-0,82	9,90	-	9,90	1,86	İnegöl	-	-
1940-1945	10,92	47,24	-	47,24	20,72	İnegöl ve Yeniceköy	-	-
1945-1950	9,09	17,36	-	17,36	11,53	İnegöl ve Yeniceköy	-	-
1950-1955	-7,31	46,97	-	46,97	10,20	İnegöl, Yeniceköy ve Kurşunlu	-	-
1955-1960	9,93	14,39	53,97	47,26	23,94	Yeniceköy ve Kurşunlu	İnegöl	-
1960-1965	-2,02	14,37	18,88	18,19	6,27	Yeniceköy ve Kurşunlu	İnegöl	-
1965-1970	-12,51	84,60	27,87	37,26	9,86	Yeniceköy, Kurşunlu ve Tahtaköprü	İnegöl	-
1970-1975	-4,17	52,33	34,73	38,15	17,28	Yeniceköy, Kurşunlu, Tahtaköprü ve Cerrah	İnegöl	-
1975-1980	9,14	9,90	36,54	31,38	21,35	Yeniceköy, Kurşunlu, Tahtaköprü ve Cerrah	İnegöl	-
1980-1985	-4,81	3,00	38,56	32,45	16,92	Yeniceköy, Kurşunlu, Tahtaköprü ve Cerrah	İnegöl	-
1985-1990	-2,80	67,81	54,06	56,27	34,79	Yeniceköy, Kurşunlu, Tahtaköprü, Cerrah ve Alanyurt	İnegöl	-
1990-1997	11,78	86,43	35,03	44,67	34,68	Yeniceköy, Kurşunlu, Tahtaköprü, Cerrah ve Alanyurt	İnegöl	-
1997-2000	23,08	88,93	37,00	48,79	41,77	Yeniceköy, Kurşunlu, Tahtaköprü, Cerrah ve Alanyurt	İnegöl	-

Araştırma alanında, şehirleşme bakımından İnegöl, daima birinci sırada yer almıştır. Ancak geçmiş yıllardan 1960 yılına gelinceye kadar, alanda şehir nitelikli yerleşme bulunmama ile birlikte, 1945'ten sonra ortaya çıkan başka kasabalar da vardır. Nitekim kasaba sayısı 1955'te 3'e çıkmıştır. Ne var ki 1960 yılından itibaren nüfusu 25 binlere ulaşan İnegöl, şehir kategorisine geçiş yapmıştır. Böylece İnegöl'ün 1960 yılından itibaren haklı yerini almış olduğu görülse de, geride bıraktığı iki kasabanın ancak 1965 yılına kadar olan birlikteliği görülür. Çünkü, ilçedeki kasabalara 1970'te Tahtaköprü, 1975'te Cerrah ve 1990'ta da Alanyurt katılmış ve ilçenin kasaba sayısı 25 yılda 2'den 5'e çıkmıştır (Çizelge 4-5). Öte yandan, geçmişten günümüze önemli bir kaplıca olan Oylat da, 1990 yılından itibaren, hızla büyümüş, hizmet sektörüne ait nüfusu ihtiva eden, önemli bir kaplıca kasabası halini almıştır. Ne var ki, Hilmiye köyü idari alanı içerisinde kalan Oylat, idarî görevi olmaması nedeniyle sayım istatistiklerine yansımamaktadır⁶.

Böylece İnegöl ilçesinde kasaba sayısı, 1990'lı yılların başından itibaren altıyı bulmuştur. Yalnız burada dikkat çeken, kasabaların birbirinden farklı nedenler ve tempolarla ortaya çıktığıdır.

Kasabalaşma ve/veya şehirleşme nitelikleri, İnegöl'ün 1950'den önceki dönemlerini andıran Yeniceköy, Kurşunlu ve Tahtaköprü, doğal nüfus artışı ile yakın çevresindeki köylerden göç alan ve tedricen kasabalaşma gösteren yerleşmelerdir. Bu açıdan aslında Cerrah da bu kasabalara katılabilir. İnegöl'e yakınlığı nedeniyle ve aynı zamanda ova köyleriyle büyük bütünlükler taşıyan Cerrah, 1975 yılından beri kasabadır. Gerçek odur ki, İnegöl ovasında yer alan köylerin tarihin getirdiği potansiyeller, entansif bir tarım, İnegöl şehri ile olan yakın temas gibi organik nedenlerle nüfusları hızlı bir artış göstermekte ve diğer köyler arasından sıyrılmaktadır. Bunlardan bazıları, zaman içinde çeşitli iş yeri tür ve sayılarını kazanarak belli bir çarşı kesimine sahip olmakta ve nüfusu 2000'i de geçince belediye örgütü kurulmaktadır. Böylece ekonomik fonksiyona, belediye hizmetlerin eklenmesiyle bir anlamda yönetsel kimlik de kazanan bu yerleşmeler, tipik bir tarım kasabası olma özelliğini göstermektedir. Ancak, Alanyurt'un kasaba kimliğini kazanma süreci oldukça farklıdır. 1985'e kadar Alanyurt (Adıbini) köy iken, 1990 yılından itibaren Balkanlar'dan ilçeye yönelen göçler nedeni ile anı bir alan sal genişliğe ve aşırı nüfuslanmaya sahne olmuştur (Çizelge 1). O zamanki Alanyurt köyünde 5000 adet konutun kısa zamanda inşa edilmesinin ardından, toplu konut alanı ortaya çıkmıştır. Eski köy kesiminden oldukça farklı görünümde, çok katlı binaların yükseldiği ama göbekten İnegöl'e bağlı olan Alanyurt, farklı nitelikte bir kasaba hüviyeti kazanmıştır.

Şekil 3. İnegöl ilçesinde sayım yılları itibariyle kasaba ve şehir nüfusunun değişimi

Bu süreçten etkilenen diğer yerleşmeler ise Yeniceköy kasabası, Akhisar ve Çakırçiftliği köyleridir. 1985'e kadar tıpkı Kurşunlu ve Tahtaköprü gibi gittikçe güçlenen bir kasabalaşma süreci yaşayan Yeniceköy, 1990 yılından itibaren 500 ve 1500 konutluk iki ayrı göçmen toplu konut alanının iskâna açılması sonucunda bir anda kimlik değiştirmiş ve nüfusu 1997 yılına geldiğinde, 1985'e göre 3 kat, 2000 yılı itibariyle, 3.5 kat artmıştır. Benzer şekilde Alanyurt'un nüfusu ise 1985-1997 döneminde 4.7 kat, 1985-2000 itibariyle ise, 7.5 kat artış göstermiştir. Bu nedenle, normal nüfus artışı hızı binde 10 ile 14 arasında cereyan eden kasabaların, bazı sayım dönemlerinde yıllık binde 85'lere varan artış hızları göstermesinin en önemli nedeni, göç yoluyla gelen nüfusu buralara yerleştirme olaylarıdır (Çizelge 1-5). Üçünün birlikteliği sadece 1965-1970 döneminde görülen Yeniceköy, Kurşunlu ve Tahtaköprü kasabaları, aynı zamanda köylerden ciddi anlamda nüfus almakla birlikte, doğal nüfus artışları da fazla olmuştur. Zira bu dönemde ilçedeki kırsal nüfus artış/azalış hızı en düşük değeri olan binde -12,51'e gerilerken, kasabaların nüfus artış hızı ise binde 85'e ulaşmıştır. Bu dönemde, Tahtaköprü de nüfusunun artmasıyla, önceki iki kasabaya (Yeniceköy ve Kurşunlu) eşlik eder hale gelmiştir. Öte yandan, ilçedeki şehirsiz yerleşmelerin nüfus artış hızları ile büyüme oranları bakımından dikkat çeken 1985-1990 dönemi, ilçedeki endüstrileşme hareketleri hızının da maksimum derecelere çıktığı bir zaman dilimidir.

1960'tan beri düzenli ve kabına sığmayan nüfus artış hızı ve büyüme temposu gösteren İnegöl şehri, eskiden beri uzmanlaştığı mobilya endüstrisine katılan karma endüstri (Organize Sanayi Bölgesi) sayesinde, ciddi bir şekilde göç almış ve nüfus artış hızı 5 yılda (1985-1990) 1.5 kat artan bir seyir

izlemiştir. Bu etkenden aynı şekilde, daha çok konumsal özelliklerinin getirdiği olanaklarla (İnegöl'e yakınlık), Yeniceköy ve Alanyurt kasabaları da paylarına düşeni almışlardır. Nitekim, 1985-1990 döneminde kasabaların nüfus artış hızı binde 68'e ulaşmıştır (Çizelge 5). Çünkü göçle gelen nüfusun yerleştiği bu yerleşmelerin kazandığı nüfus artış hızı, gittikçe artan bir tempoyla, 1990-1997 döneminde yıllık binde 86, 1997-2000 döneminde ise binde 89 olarak gerçekleşmiştir. Anlaşılan odur ki, Balkanlar'dan ilçeye yönelen göçler ile endüstrileşme akımının yarattığı çekicilik sonucunda İnegöl'e olan göçlerin önemli bir kısmı, İnegöl şehrinden ziyade Yeniceköy ve Alanyurt'a kaymıştır. Bu, Alanyurt kasabasının köyden kasabaya geçiş sürecinin doğmasına ve Yeniceköy kasabasının ise, 1980'lerde 2800 civarındaki nüfusunun günümüzde 10.000'i aşmasına etki etmiştir. Zira kasabalar nüfusunun büyüme oranı, 1985-1990 döneminde %39 iken, 1990-1997 döneminde %79'a çıkmıştır (Çizelge 6).

Çizelge 6. İnegöl ilçesinde dönemler itibarıyla kırsal, şehrsel ve toplam nüfusun artış/azalış oranları (%)

Dönem	Kırsal nüfus oranı	Şehrsel nüfus oranı			Toplam nüfus oranı
		Kasabalar	Şehir	Şehrsel nüfus oranı	
1893-1927	1,60	42,62	-	42,62	9,27
1927-1935	9,92	11,23	-	11,23	10,24
1935-1940	-0,40	5,05	-	5,05	0,93
1940-1945	5,58	25,96	-	25,96	10,80
1945-1950	4,63	8,99	-	8,99	5,90
1950-1955	-3,60	25,80	-	25,80	5,20
1955-1960	5,06	7,40	30,06	25,97	12,55
1960-1965	-1,01	7,39	9,80	9,43	3,17
1965-1970	-6,10	50,09	14,73	20,07	5,03
1970-1975	-2,07	29,05	18,61	20,58	14,42
1975-1980	4,65	5,05	19,65	16,70	11,14
1980-1985	-2,38	1,51	20,82	17,31	8,75
1985-1990	-1,39	38,83	30,11	31,48	18,65
1990-1997	8,54	78,66	27,26	35,79	26,95
1997-2000	7,91	29,06	17,07	19,69	16,42

Hem nüfus bakımından büyüyen, hem de alansal genişlik kazanan İnegöl şehrinin, endüstrileşmenin getirdiği ivmeyle yıllık ortalama nüfus artış hızı bir önceki beş yıla göre epeyce artmış ve 1985-1990 döneminde binde 54'e çıkmıştır (Çizelge 5). Aynı dönemde, nüfusunun büyüme oranı 1980-1985 dönemine göre 1,5 kat artmış ve %30'a ulaşmıştır (Çizelge 6). Bundan da önemlisi, 1960-1980 yılları arasında ülkemizdeki 25.000-50.000 nüfuslu şehirler grubuna dahil olan İnegöl, 1985-1997 döneminde 50.000 ile 100.000 nüfuslu şehirler grubuna çıkmıştır. 1990 yılında 50.000 ile 100.000 nüfuslu şehirler grubunda 18. sırada bulunan İnegöl, 1997 yılında 6. sıraya yükselmiştir. 2000 yılı itibarıyla ise İnegöl, bir üst basamağa geçerek, nüfusu 100.000 ile 500.000 arasında olan şehirler arasına katılmıştır (Çizelge 3).

İnegöl, 2000 yılı öncesinde, nüfus artış hızları ve büyüme oranları bakımından uzun yıllar dahil olduğu nüfus grubundaki tüm şehirlerin toplam nüfusunun yıllık ortalama artış hızına eşit bir seyir izlemiştir. Bu, günümüzde nüfusu 100.000'in üzerinde olan İnegöl şehrinin, uzun yıllar önemli bir nüfus artış ivmesini korumuş olduğunun bir göstergesidir. İnegöl'ün şehirleşme oranının artan bir tempoyla devam edeceğinin önemli işaretleri, endüstrileşme hareketlerinin gelişme yoluna girdiği 1960 yılından bu yana kaydedilmektedir (Yüceşahin,2002:281).

Buraya kadar yapılan incelemelerle, araştırma alanının yegâne şehri olan İnegöl'ün 1990 yılından itibaren sayısı altıya çıkan kasabaları da yanına alarak, ilçede hızlı bir şehirleşme sürecini doğurduğu söylenilebilir. Ancak bu durum, ülkemizin bir çok şehrsel yerleşmesinde olduğu gibi sadece şehirli nüfus oranının artışı şeklinde değildir. Diğer taraftan, yine ülkemizde yaygın bir hâl alan hizmet karakterli şehirlerin büyüme süreci de İnegöl'e uymamaktadır. Bugün gelişmiş ülkelerde çarpıcı bir şekilde ortaya çıkan şehirleşme olgusunun kökeni endüstrileşmeye bağlıdır. Bu açıdan İnegöl ilçesi şehrsel yerleşmeleri, Marmara Bölgesi'nin sentezlediği şehirleşme olgusu içinde değerlendirilebilmektedir. Çünkü, ilçedeki kasaba ve şehir yerleşmelerinde, her geçen gün endüstrileşmenin en az şe-

hirleşme kadar hızlı bir tempoda ilerlediği gözler önündedir. Bu nedenle ilçedeki şehirleşme hareketlerinin gelişimini ekonomik, teknolojik, sosyo-psikolojik ve politik tabanlara dayalı olarak düşünmek gerekmektedir.

Şehirleşmede ekonomik nedenlerden bir kısmı, köylü nüfusu köyünden iten, tarımla yoğun uğraşan kesimin içinde bulunduğu koşullardan, yani itici etmenlerden kaynaklanır. Köylerden şehirlere nüfus hareketinin başlaması, tarımda üretim fazlasının, yani artık ürünün elde edilmesine bağlıdır. Bu ise, tarımda daha çok anamal kullanılmasını, daha üstün teknoloji ve girişim gücü ile üretimde bulunulmasını gerektirmektedir. Birim toprak başına, aynı miktarda ya da daha fazla tarımsal gelir elde etmek için daha az insan gücüne gereksinme duyulduğu durumlarda, tarımsal nüfusun bir kesimi bu topraklardan ayrılmaktadır (Keleş,1997:23).

Tarımda çağdaş üretim araçlarının kullanılması, makinenin tarıma girmesi, tarımsal üretim sürecinin her aşamasında ilkel yöntemlerin terk edilmesi; buna karşılık üretimi etkileyen yeni girdilerin artan oranda kullanılması, tarımda çalışmasına gereksinme duyulan insan gücü miktarını azaltmaktadır.

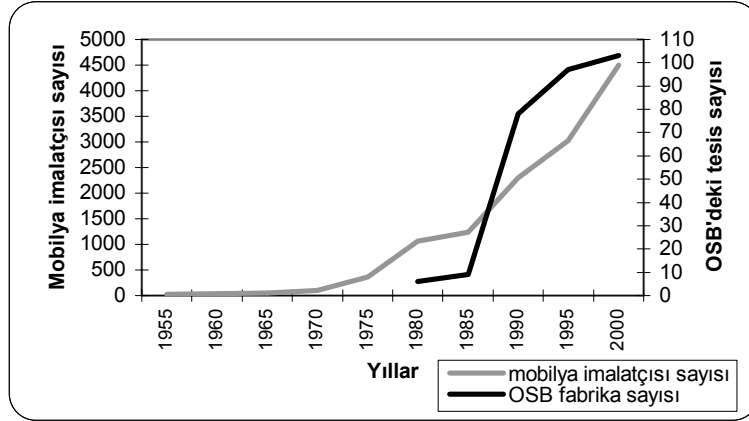
Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde tarımın verimliliği ve kişi başına düşen gelir, İnegöl ilçesinde olduğu üzere gelişen endüstri sektörü karşısında köylüyü köyünde tutmaya yetmeyecek kadar düşük kalmaktadır. Araştırma alanının coğrafi özelliklerinden kaynaklanarak gerek bu yetersiz gelirin, gerekse toprak mülkiyetinin dengesiz dağılımı, tarım topraklarının çok parçalanmış olması, çok sayıda arazi kaymaları (Hoşgören,1977:233; Yüceşahin,2002:427-428), itici etmenleri kuvvetlendiren nedenlerdir. İlçede meydana gelen bu olaylar şehirleşme hızını büyük ölçüde artıran nedenler halindedir.

Araştırma alanında, ekonomik ve sosyal temellere dayalı olarak ortaya çıkan nedenlerden biri de, köyünde beslenemeyen, gelecek için güvence bulamayan genç köylü nüfusunun, endüstriyel alanların yoğunlaştığı ve sosyo-ekonomik hayat standardının yüksek olduğu, İnegöl şehri tarafından çekilmesidir. İlçede önemli bir ölçüde 1985'ten sonra başlayan ve özellikle hammadde ile enerjiye bağlı olarak gelişen büyük çaplı imalat faaliyetleri, fabrikaların belli yerlerde toplanmasına yol açmıştır (Şekil 4). Zamanla dışarı açılmak zorunda kalan uzmanlaşmış (mobilya) endüstri ile kısa zamanda ilçe dışındaki sanayicilerin önemli bir yatırım alanı haline gelen karma endüstri (organize sanayi) sahalarındaki, büyük çaptaki üretim faaliyetleri sonucunda, kısa zamanda iş gücü talebi daha da büyümüştür. Böylece, ekonomik gelişmeyle birlikte kişi başına düşen gerçek gelir yükseldikçe, endüstriyel alanlarda ve İnegöl şehrinde üretilen mal ve hizmetlere duyulan istem, en azından genç nüfus için tarım ürünleri istemine oranla çok daha fazla olmaktadır.

Diğer taraftan, çeşitli ekonomik etkinliklerin başta İnegöl şehri olmak üzere, kasabalarda da yoğunlaşması, bu yerleşmelerde artma eğilimine giren hizmet fonksiyonları ile yaşam olanakları daha da iyileşmiş ve şehirselleşmiş yerleşmeler, kırsal yerleşmeler karşısında bir çok üstünlüğe sahip olmuştur. İnegöl ovasının bahsettiği olanaklarla ortaya çıkan ucuz ve kullanışlı bir ulaşım sistemi, şehir içinde ve endüstri alanlarında iş yeri açmak için elverişli mekânlar, sosyal yaşama yönelik çeşitli yardımcı hizmetler, eğitim kolaylıkları, yedek ham madde stoku sağlayan imkânlar⁷, bu üstünlüklerin bir kaçıdır.

Söz konusu üstünlükler, sadece araştırma alanındaki kırsal kesime yönelik olmamıştır. Özellikle 1989 yılından sonra endüstrileşme ve göçmen yerleşimi doğrultularında ivme kazanan şehirleşme hareketleri, Balkanlar ya da Bursa şehrinde sahaya yönelen nüfusu da cezbetmiştir. Özellikle Bursa gibi büyük bir şehrin karşısında İnegöl ilçesinde önemli şehirselleşme ve endüstriyel alanlar olmasaydı, en azından Avrupa'yı görmüş bu insanları burada tutan ya da buraya çeken ne olabilirdi? Elbette şehirleşmeyi sadece insan göçü olarak da görmemek gerekir. Zira, ilçede 1980'li yıllarda ivme kazanan büyük boyutlu endüstrileşme hareketleri, bu sahanın ciddi bir pazar potansiyeline sahip bir bölge olmasıyla sonuçlanmıştır. Zincirleme bir şekilde ve özellikle İnegöl şehrinde ortaya çıkan hizmet faaliyetleri, şehirleşmeyi güçlendiren en önemli etkenlerin yanında yer almıştır. Başta mobilya olmak üzere, çeşitli endüstri sektörlerinin gelişmesi, ticaret odaklı yerlerin öneminin ve miktarının artışı gündeme getirmiştir. İnegöl şehri, tüketim malları için hazır ve büyük bir pazar olmuş ve böylece saha için yeni olan endüstri kollarını kendine çekmiştir (Şekil 4). Burada, Bursa gibi büyük bir endüstri şehrinin

sahaya yakın olmasının kazandırdığı avantajlar da göz ardı edilmemelidir. Hizmet sektörü ise, ticaretin daha da canlanması, hayat standardının yükselişi ve daha büyük çaplı sosyo-ekonomik örgütlenmenin yarattığı gereksinimlerle şehirselleşmelerin belirgin bir biçime bürünmesinde önemli etkenlerden biri olmuştur. Perakende ticaret, eğlence ve yönetim gibi hizmetler, doğaları gereği kasabalar ve özellikle İnegöl şehrinde odaklanmıştır.

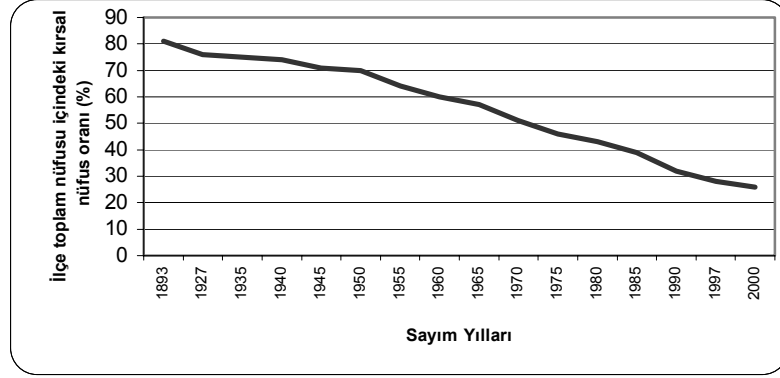
Kaynak: İnegöl Ticaret ve Sanayi Odası Kayıtları, İnegöl Belediyesi, Zabıta Müd., İş Yeri Açma Kayıt Defterleri ve Kahraman,1992:204-206.

Şekil 4. İnegöl şehrinde 1955-2000 yılları arasında endüstriyel tesis (mobilya imalatçısı ve organize sanayi bölgesindeki fabrika) sayısının gelişimi

İnegöl havzasının en merkezî yerinde olan İnegöl şehri ile gerek havzanın kasabaları ve gerekse çevresindeki Bursa, İstanbul, Eskişehir ve Ankara büyük şehirleri ile gelişmiş olan ulaşım ağı da şehirleşme sürecinin hızlanmasında etkindir. Çünkü iyi durumda olan bu ana ulaşım ağı, sadece İnegöl'ün Bursa-Ankara karayolu üzerinde gelişmesine değil, aynı zamanda şehir nüfusunun büyük merkezlerle olan ilişkilerini de güçlendirmesine imkân tanımıştır. Yine ulaşım olanaklarının gelişmesiyle birlikte, kırsal bölgelerden İnegöl'e olan göçler daha kolay ve düzenli bir durum almıştır. Bunun sonucunda, İnegöl ilçesindeki şehirselleşmeler, doğal nüfus artışlarından daha fazla net göç kazancına sahip olmuşlardır.

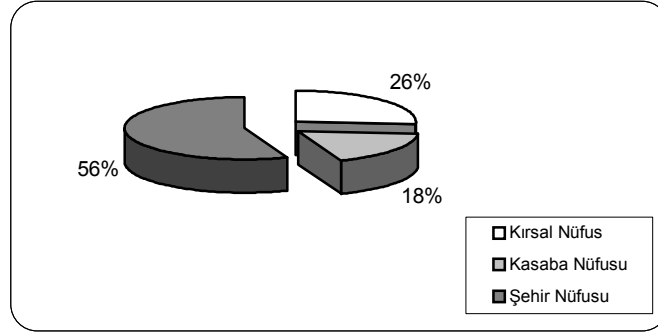
İnegöl ilçesinde kırsal nüfus oranı, geçmişten bu güne ciddi şekilde, önce durağan, daha sonra da şehirleşme hareketlerinin karşısında hızla azalan bir eğilim izlemiştir. 1893-1927 yılları itibariyle ilçede kırsal nüfus oranı %80'ler civarındayken, şehirleşme oranı %20'lerde seyretmekteydi. Oysa günümüzde bu durum tam tersine dönmüştür. 1893-1980 yılları arası dönem, kırsal nüfus oranının belli bir gerileme gösterdiği periyottur. 1955-1980 yılları arası, kasabalardan 4'ünün belirmeye başladığı, İnegöl'ün ise şehir hüviyetini kazandığı önemli bir dönemdir. Öyle ki, bu dönemde, kırsal nüfus oranı en ciddi düşüşünü yaşamış ve 1980'de %43'e gerilemiştir. 1980 yılından sonra hız kazanan endüstrileşme hareketi sonucunda ise, kırsal nüfus oranı daha hızlı bir gerileme sürecine girmiştir. 2000 yılı itibariyle ilçede kırsal nüfus oranı %26 olurken, şehirselleşme oranı, %74'e ulaşmıştır (Şekil 5-6).

İnegöl ilçesinde şehirleşmenin niteliği, ülkemizin birçok şehirselleşmelerinde olduğundan daha farklıdır. Öncelikle şehirleşmenin birinci derecede bağımlı olduğu, ilçedeki endüstrileşme hareketleri dikkatleri üzerine toplamaktadır. Bu sektörün yarattığı yeni istihdam olanakları sonucunda İnegöl şehri başta olmak üzere, kasabalar ile kasabalaşma eğilimindeki Çakırçiftliği ve Akhisar⁸ gibi köyler de dışarıdan göç yoluyla nüfus kazanmaktadır.

Şekil 5. İnegöl ilçesinde sayım yılları itibariyle kırsal nüfus oranlarının değişimi

İlçede özellikle son yıllarda meydana gelen şehirleşmenin niteliği bakımından kırsal yerleşmeler, kasabalar ve şehir bazında iktisaden faal olan nüfusun, sektörel dağılımına bakıldığında önemli sonuçlar elde edilmektedir. Aktif nüfusa ilişkin detaylı bilgileri içeren 1980, 1985 ve 1990 yıllarına ait veriler incelendiğinde, ilçede meydana gelen endüstrileşme hareketlerinin 1985'ten itibaren tüm yerleşmeleri etkilemeye başladığı açık bir şekilde anlaşılmaktadır. 1980 öncesinde kırsal yerleşmelerle kasabalarda hakim fonksiyon tarımdır. Ancak, 1990 yılından itibaren kasabalarda endüstri ve hizmet sektöründe aktif olan nüfus, ciddi artışlar göstermiştir. Kasabalar ortalamasında endüstri ve hizmet sektöründe çalışanların oranı 1980-1990 döneminde %20'den %28'e çıkmış görünse de, bire bir yerleşme bazına inildiğinde tarım dışında çalışanlar oranının bazı kasabalarda daha da yükseldiği dikkat çekmektedir.

Şekil 6. İnegöl ilçesinde 2000 yılı nüfus sayımı sonuçlarına göre kırsal ve şehirsal nüfus oranları

Doğaları daha farklı olan Kurşunlu, Cerrah ve Tahtaköprü kasabaları bir kenara bırakılırsa, Alanyurt ve Yeniceköy gibi kasabalarda endüstri ve hizmet sektöründe çalışan aktif nüfus oranları 1990 yılı itibariyle sırasıyla: %76 ve %35'tir. 2000 yılı nüfus sayımının sosyal ve ekonomik niteliklerini içeren detaylı istatistikî veriler henüz elde edilememiştir, ancak her iki kasabanın da aktif nüfus oranlarının geçen 10 yılda ağırlıklı olarak endüstri sektörüne kaymış olması güçlü bir olasılıktır.

Şekil 7

Şekil 7. İnegöl ilçesinde 1980 ve 1990 yılları itibariyle şehir,kasaba ve köylerdeki aktif nüfusun iktisadi faaliyet kollarna dağılımı.

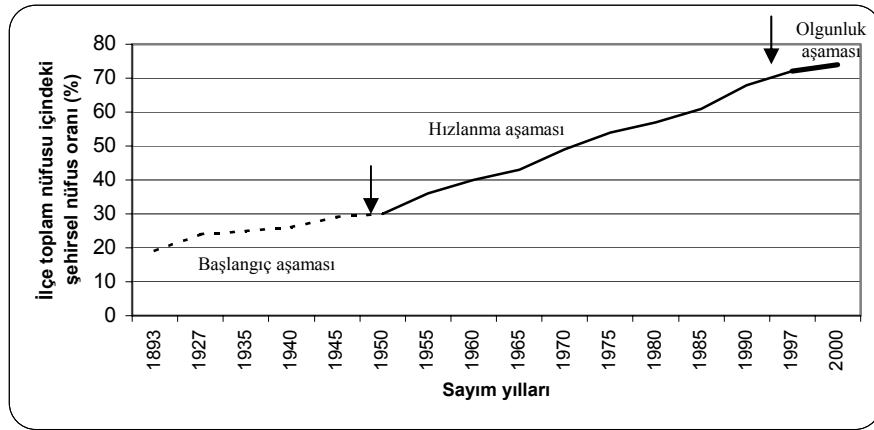

Oylat ise, aktif nüfus oranının tamamının hizmet sektöründe olduğu bir kasaba niteliğini göstermektedir. İnegöl ise, faal nüfusunun %56'sı endüstri, %39'u da hizmet sektörlerinde yer alan önemli bir endüstri şehri niteliğindedir (Şekil 6-7).

Şehirde 1990 yılı itibariyle tarım sektöründe çalışanlar oranı %4'e gerilemiş ve bu sektör yok olmaya yüz tutmuştur. 1980 yılı itibariyle, endüstri ve hizmet şehri olarak kimliğini belli eden İnegöl, 1990 yılı itibariyle, hizmet sektörünü geri plana itip, endüstrinin ağırlıklı olduğu bir şehir niteliğini kazanmıştır.

3. İnegöl İlçesindeki Şehirleşme Sürecinin “Şehirleşme Eğrisi Modeli”ne Göre Analizi

Bir ülkenin, bölgenin ya da araştırılan sahanın şehirleşme işlevini veya derecesini ortaya koyabilmek amacıyla “Şehirleşme Eğrisi (Urbanization Curve)” denilen bir model uygulanmaktadır (Small, Witherick,1990:238-239). Bu açıdan İnegöl ilçesinde sayım yılları dahilinde toplam nüfus içinde yer tutan şehirlili nüfus oranları grafiğe çevrilmiştir (Şekil 8).

Şekil 8. İnegöl ilçesinin “Şehirleşme Eğrisi”

Araştırma alanında şehirselleşmelerde yaşayanlar oranının %30'un altında kaldığı dönem, 1893-1935 yılları arasında kapsayan periyottur ki bu, “Başlangıç Aşaması”⁹’dir. Bu dönemde ilçedeki şehirleşme hareketleri, gerçekte kasabalaşma şeklinde cereyan eden geleneksel bir toplum, tarımsal bir ekonominin ağırlığı ve yaygın bir kırsal nüfus yoğunluğuna bağlı kalmıştır.

İkinci aşama ise “Hızlanma Aşaması”¹⁰’dir. 1940 ve 1990 yılları arasında kapsayan bu elli yıllık, oldukça geniş periyot, ilçedeki kasaba ve şehirlerin doğal nüfus artışları yanında, kırsal yerleşmelerden şehirselleşmelere doğru gelişen göçle, nüfus kazanımının yoğunlaştığı bir dönemdir. Yani, kırsal nüfus oranı bir önceki dönemde çok yüksekken (%70 ve üzeri) bu dönemde durum tersine dönmeye ve şehirselleşme nüfus oranı önemli bir oran tutmaya başlamıştır. Bu nedenle nüfus, kasabalar ve şehirde konsantre bir hâl almıştır. Bu demografik değişim, geniş çapta ilçede yeniden inşa edilen endüstriyel ekonomik sisteme bağımlıdır. Böylece, 1990 yılı itibariyle şehirselleşmelerde sekonder ve tersiyer sektörler hakim duruma geçmiştir.

Üçüncü aşama olan “Olgunluk Aşaması”¹¹, İnegöl ilçesinde henüz başlamamışsa da bu aşamaya erişmek için, oldukça az zaman kalmıştır. Olgunluk Segmenti, genelde şehirleşme oranının %70-80'lere ulaştıktan sonra, şehirleşme eğrisinin düzleşmeye başlaması ve belli bir değerde kalmasıyla gerçekleşmektedir. Aslında bu açıdan bakıldığında şehir ve kasabalar bir arada düşünülerek, şehirleşme oranının 2000 yılı itibariyle %74'ü yakaladığı söylenilebilir. Ancak, bu aşamanın önemli bir diğer göstergesi, araştırma yapılan sahanın şehirselleşmelerindeki nüfus artış hızının toplam nüfus artış hızından daha geri kalmasıdır. Oysa, İnegöl ilçesinde şehirselleşme nüfus artış hızı, yaklaşık binde 49 iken, toplam nüfus artış hızı binde 42'dir (Çizelge 5). İşte bu noktada, İnegöl ilçesinde şehirleşmenin sadece Olgunluk Aşaması'na yaklaşmış olduğu ortaya çıkmaktadır. Elbette bu, ilçedeki şehir-

leşme düzeyinin olgunluk aşamasına yeni yeni girdiğinin ve yakın bir gelecekte endüstrileşme oranının çok daha ağırlık kazanacağını da göstergesidir.

Diğer taraftan, “Şehirleşme Eğrisi”nin şekli (gidişatı), şehirleşme hızını ifade eden önemli bir göstergedir. Şehirleşme ve endüstrileşme süreci hızlı olan yerleşmelerde bu eğri, dik ve kısa bir görünüm alırken, İnegöl ilçesinde bu eğrinin daha yayvan ve uzun bir görünüm çizdiği ortaya çıkmıştır. Özellikle 1893-1955 yılları arasında eğri, yataya yakın bir gidiş gösterirken, 1960’lı yıllardan sonra, nüfus artışının hızlanmasıyla, dikleşmeye başlamış ve bir çok noktada sıçrama göstermiştir. 1985 sonrasında ise, endüstrileşmeye ve araştırma alanına doğru yönelmiş olan göçlere bağlı olarak, sıçrama sayıları artmış, Şehirleşme Eğrisi de daha dik bir hâl almıştır. Ancak genel hatlarıyla eğri, uzun olduğu için şehirleşmenin nispeten yavaş geliştiği ve bu sürecin önemli bir kısmının (1960 öncesi) kasabalaşma sürecine ait olduğu anlaşılmaktadır. İlçede şehirleşme, uzun bir periyotta kasabalaşma yönünde cereyan ettiğinden, belirli ekonomik ve demografik aşamaların peş peşe yaşanmasıyla anlam kazanmıştır (Şekil 8).

4. Sonuçlar

Burada ilk olarak değinilmesi gereken hususlardan biri, İnegöl ilçesinde gerçek şehirleşmenin kasabalarla birlikte olduğudur. Bu nedenle ilçenin şehirleşme düzeyi, Marmara Bölgesi ortalamasıyla, gelişme ve mevcut durum bakımından büyük benzerlikler göstermektedir. Öte yandan ilçedeki şehirleşme düzeyi (%72-1997), Türkiye ortalamasının (%65-1997) da üzerindedir.

İnegöl, ilçede şehirleşme düzeyinde her zaman birinci sırayı almıştır. İnegöl’ün yakın geçmişine şehirleşme bakımından benzerlik gösteren kasabalar ise Alanyurt ve Yeniceköy’dür. Geçmişinde çok güçlü bir tarımsal fonksiyonu taşımış olan İnegöl, bu temel üzerine kurulan endüstrileşme süreciyle karma fonksiyonlar kazanmış ve kendisini endüstri şehri düzeyine getirmişse de, tarımın İnegöl ovasında halen entansif bir düzeyde olmasının, Cerrah, Kurşunlu ve Yeniceköy gibi kasabalara önemli fonksiyonlar yüklediği aşikârdır. İlçenin genelindeki söz konusu kasabaların tarımsal açıdan güçlü olması, şehirleşme niteliğinde belirgin bir tarım sektörünün varlığını koruduğunu belli etmektedir. Öyle ki, şehrin birden bire ortaya çıkmayıp, bir gelişme sürecinin ürünü olduğundan, yaşam biçimi üzerindeki etkilerinde, daha önceki dönemlere egemen olan yaşam biçiminin (tarımsal güç) görmezden gelinemeyeceği (Wirth,2002:79) düşüncesinden hareketle, İnegöl ilçesindeki şehrsel yerleşmeler, farklı derecelerde de olsa, toplumsal yaşam ve yerleşme biçimi bakımından tarıma ya da köye dayanan daha eski toplumların izlerini de taşımaktadır. Bu bir anlamda, İnegöl şehri dışında, şehirleşme düzeyinin düşük görünmesine neden olmaktadır.

1990-1997 döneminde şehirlî nüfusun yıllık ortalama artış hızı, İnegöl’de binde 35 civarında gerçekleşirken, Türkiye’nin en önemli endüstri şehri olan İstanbul’da bu oran binde 32 olmuştur. 1990-2000 yılları arasında ise, İnegöl şehrinin yıllık nüfus artış hızı binde 36’dır. Oysa bu dönemde İstanbul şehri için söz konusu oran, binde 29’dur. İnegöl şehri bu değeri ile yakın komşusu olan Bursa şehrine denktir. Öte yandan ilçenin kasabaları da bu değere katıldığında, yıllık nüfus artış hızının 1990-2000 döneminde binde 46’ya ulaştığı görülmektedir. Sadece İnegöl şehri bile, bu haliyle ülkemizin beş büyük kenti olan İstanbul, Ankara, İzmir, Bursa ve Adana şehirlerinin bir adım ötesinde nüfus artış hızına sahiptir. 1990-1997 dönemine geri dönüldüğünde, İnegöl’de şehrsel nüfusun büyüme oranı %27 iken, İstanbul şehrinde bu değer %25’tir. Bu değerler, ilçedeki şehirleşme sürecinin ne kadar hızlı bir tempoda cereyan ettiğinin en önemli göstergeleridir.

1990 yılı itibariyle ilçe nüfusunun %47’si tarım dışı faaliyetlerden geçimini temin etmektedir. Tarım dışı faaliyetler içerisinde endüstri sektörünün oranı ise %59’dur. Bu açıdan çalışma sahasındaki şehrsel alanlarda baskın ekonomik faaliyet, endüstri sektörüne aittir.

Tarihsel süreç içerisinde İnegöl ilçesindeki yerleşmelerin hiyerarşik kademelenmesinde de belirgin bir artış meydana gelmiştir. Diğer bir ifadeyle, 1960’tan itibaren saha, İnegöl’ün şehir kategorisine geçişiyle gerçek bir şehir yerleşmesine sahip olmuştur. Böylece, alandaki şehrsel yerleşme türüne kasabalardan başka asıl şehir yerleşmesi de ilave olmuştur. Bununla ilintili olarak ilçedeki tüm şehrsel yerleşmelerde gittikçe artan bir nüfus konsantrasyonu ve aktiviteleri ortaya çıkmıştır. İlçedeki kasaba-

lar ve şehrin kazandığı ekonomik ve sosyal fonksiyonlar ile ulaşım koşullarında meydana gelen gelişmeler sonucunda kırsal ve şehrsel alanlar arasında organik bağları belirgin güçlü bir hiyerarşik yapı ortaya çıkmıştır.

Sahadaki şehirleşmenin, Balkanlar'dan ülkemize yönelen göçler ve ilçede gelişen endüstrileşme hareketlerine bağımlı olarak, göç yoluyla önemli miktarlarda nüfus kazanımıyla desteklenmekte olduğundan bahsetmek mümkündür.

Şehirleşme, artık, yalnızca insanları şehir olarak adlandırılan yere çekme sürecini belirlemekle kalmamakta, insanların şehrin yaşam biçimini benimsemesi anlamına da gelmektedir (Wirth,2002:81). Şehirleşmeye bağlı olarak başta İnegöl şehri olmak üzere, Alanyurt ve Yeniceköy gibi kasabalarda alansal genişleme hızlanmıştır. Bu, özellikle son yıllarda söz konusu yerleşmelerde sosyal ve ekonomik hizmet sunumu faaliyetlerinin çeşitlenmesini sağlamıştır. Bununla ilgili olarak şehirleşme eğilimlerini hızlandıran yerleşmelerde yaşayan bireylerin yaşam tarzlarında, değer ve davranışlarında meydana gelen değişimler sonucu söz konusu yerleşmeler kırsal boşalmayı teşvik eden cazip yerleşmeler haline dönüşmüş ve bu yolda ciddi ivmeler kazanmışlardır.

Başta İnegöl olmak üzere, kasabalarda da önemli alansal büyümeler meydana gelmiştir. Özellikle İnegöl ve Alanyurt'un kazandığı alansal büyüme, bu iki yerleşmeyi birbirine oldukça yaklaştırmış ve sonuçta Alanyurt'u hizmetler açısından İnegöl'e bağımlı kılacak şekilde, bir yatakhane kasabası konumuna getirmiştir. Alanyurt ile İnegöl'ün mekânsal birleşmesi gerçekleşmek üzeredir. Geçmişte tanık olunduğu üzere, Mesudiye köyünü yutan İnegöl, bugün onu 12. mahallesi (şehrin kuzeydoğusu) yapmıştır. Yakın bir gelecekte Çeltikçi köyünün de İnegöl'e katılması güçlü bir olasılıktır (Şekil 2-9).

İlçede meydana gelen şehirleşme hareketleri, özellikle sahanın batısında cereyan etmektedir. Bizans döneminden itibaren iskâna yoğun bir şekilde sahne olan ilçenin batı kesimi, günümüzde şehirleşmenin yoğun olduğu bir alan haline dönüşmüştür. İnegöl'ün yarattığı şehirleşme hareketleri, Alanyurt, Yeniceköy ve Cerrah gibi kasabalar ile Akhisar ve Çakırçiftliği köyüne de sıçramış, böylece, havzanın batı kesiminde geniş bir şehrsel alan oluşmaya başlamıştır. Öte yandan, yerleşmelerin gelişmeleri, yollar boyunca da sürmektedir (özellikle Bursa-Ankara yolu). Bu açıdan şehrsel yerleşmeler arası boşlukların hızla kapanmaya başladığı, arada kalan bazı köylerin yutulma ya da şehrsel alana katılma gibi süreçlerle karşı karşıya bulunduğu gözler önündedir (Şekil 9). Ayrıca İnegöl havzasının doğu kısmındaki kırsal hinterlandı birinci derecede kontrol altında tutan Kurşunlu ve Tahtaköprü kasabaları, doğal ve tarihî ulaşım ağının ortaya çıkardığı küçük şehrsel odaklardır. Anatomik yapıları gereği, Osmanlı Dönemi'ne kadar uzanan bir süreçle, anılan bu iki yerleşme, klâsik Türk tipi kasabaların havza içerisindeki en güzel örneklerini teşkil etmektedir. Kırsal ekonomik örgütlenmenin odaklandığı bu merkezler, Türkiye'deki şehirlerin önemli bir bölümünün geçirdiği şehirleşme süreçlerine ("kasaba"dan "şehir"e dönüşüm) tanıklık eden yerleşmelerdir.

Tıpkı tarihsel süreçte analiz edildiği biçimde, yerleşmelerin öncelikli olarak yoğun bir şekilde ortaya çıktığı havzanın batı kesimi, artık, şehrsel bir alan niteliğini kazanmaya başlamıştır. Dolayısıyla, bu şehrsel alan içinde kalan ve onun temas ettiği köylerin nüfuslarında artık eskiden olduğu gibi bir azalmadan değil, ciddi nüfus artışlarından bahsedilebilmektedir. Havzanın ortasında İnegöl şehri, onun kuzeyinde Alanyurt, her ikisinin batısında yer alan Cerrah ve Yeniceköy kasabaları, işınsal bir biçimde çevrelerindeki köyleri de etki sahalarına katarak, şehrsel bir alan yaratmaya aday güçlü yerleşmelerdir. Bugün bu yerleşmeler, şehrsel alan bakımından ayrı ayrı fiziki bir sistem oluşturuyorlarsa da, bunların yakın bir gelecekte birbirine temas edeceği ortadadır. 2000 yılı itibarıyla bu dört yerleşme (İnegöl, Alanyurt, Yeniceköy ve Cerrah), 132.727 kişiyi barındırarak, demografik açıdan güçlü olan bir şehrsel alanının varlığını ve geniş bir muhtemel şehirleşme alanının oluşum sürecinin başladığını ifade etmektedir (Şekil 9).

Şekil 9

Şekil 9. İnegöl ilçesinde yerleşmelerin hiyerarşik yapısı

Notlar

- ¹ ABD’de 2500’den fazla, İzlanda ve Norveç’te 200 ve üstünde, Portekiz’de 10.000’den fazla Fransa ve Etiyopya’da 2000’den fazla nüfusa sahip yerleşmeler “şehirsel” kabul edilmektedir. Bu örnekleri ve şehir ölçütlerini çoğaltmak mümkündür (Bkz.Carter,1995:10-12)
- ² Devlet İstatistik Enstitüsü’nün ilçe alanı için vermiş olduğu yüzölçümü değeri esas alınmıştır.
- ³ Bilecik Maddesi, (1982), Yurt Ansiklopedisi, Anadolu Yay., c.2, 1258, İstanbul.
- ⁴ Günümüzdeki İnegöl ilçesinin sınırları esas alınarak hesaplamalara gidilmiştir.
- ⁵ Hane sayılarının ortalama değerinde öngörülen 5 sayısı ile çarpılması, söz konusu yerleşme biriminin ortalama nüfus değerini saptamada önemli bir formül olarak kullanılmaktadır (Faroqhi,2000:237). Buna, Ortaylı, Erder gibi pek çok araştırmacının da katıldığı görülmektedir (Ortaylı,2001:4; Erder,1975:284-301). XVI. yüzyıl Anadolu’sunda kırsal bölgelerdeki yetişkin erkek nüfusun hemen tamamı vergi mükellefi sayılırdı. Dolayısıyla yetişkin erkeklerin genellikle toplam nüfusun dörtte biri ile üçte biri arasında bir oran oluşturduğu saptaması, kayıtlı vergi mükellefi sayısını dört ve üç ile çarparak, belli bir yöre nüfusunun üst ve alt sınırlarını belirlememize olanak sağlamaktadır. Pek çok yerde ortalama hanenin beş kişiden oluştuğu varsayımına dayanan tahminler bu üst ve alt sınırlar arasında kalmakta, bazen de üst sınırın az üstünde ya da alt sınırın az altında kalmaktadır. Bu nedenle bu iki tür tahminin de, en azından doğru büyüklük kategorisini gösterdiği varsayılabilir. (Faroqhi,2000:237).
- ⁶ Oylat halkı, nüfus sayımlarında özellikle İnegöl şehri ve Hilmiye, Saadet, Tüfekçikonak gibi köyler de sayılmaktadır. Bu, Hilmiye, Saadet ve Tüfekçikonak köylerinin aktif nüfuslarında ilginç bir şekilde hizmet fonksiyonunun oluşumunu sağlarken, İnegöl şehrinde sayılanlar ise şehir nüfusuna dahil olmaktadır.
- ⁷ Şehirleşme Biriktirimleri “Urbanization Economies” (Keleş,1998:80).
- ⁸ 2000 yılı itibarıyla Çakırcıtlığı köyünün nüfusu 5032, Akhisar köyünün nüfusu 4268’dir.
- ⁹ Initial Stage.
- ¹⁰ Acceleration Stage.
- ¹¹ Mature Stage.

Referanslar

- Akçura, T. (1971) “Türkiye’de şehirleşme”, İçinde Tümertekin, E.; Mansur, F.; Benedict, P. (eds.) *Türkiye Coğrafi ve Sosyal Araştırmalar*, İst.Üniv. Coğr. Ens. Yay., İstanbul, 187-225.
- Barkan, Ö. L.; Meriçli, E. (1988) *Hüdâvendigâr Livası Tahrir Defterleri-I*, AKDITYK, TTK Yay., XIV. Dizi, 3, TTK Basımevi, Ankara.
- Bookchin, M. (1999) *Kentsiz Kentleşme:Yurttaşlığın Yükselişi ve Çöküşü*, Ayrıntı Yay., İstanbul.
- Carter, H. (1995) *The Study of Urban Geography*, 4th ed., Halsted Press, London.
- Darkot, B.; Tuncel, M. (1981) *Marmara Bölgesi Coğrafyası*, İ.Ü.Coğ.Ens.Yay., İstanbul.
- Erder, L. (1975) “The measurement of preindustrial population changes: the Ottoman Empire from the 15th to the 17th century”, *Middle Eastern Studies*, 11, 3, 284-301.
- Faroqhi, S. (2000) *Osmanlı’da Kentler ve Kentliler*, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul.
- Hoşgören, M. Y. (1977) “İnegöl havzasında arazi kaymaları ile ilgili gözlemler”, *Coğrafya Enstitüsü Dergisi*, 20-21, 223-243.
- Kahraman, K. (1992) *Geçmişten Günümüze İnegöl*, İnegöl Kült. San. ve Yard. Vak. Yay., İstanbul.
- Keleş, R. (1997) *Kentleşme Politikası*, 4. Baskı, İmge Kitabevi, , Ankara.
- Keleş, R. (1998) *Kentbilim Terimleri Sözlüğü*, İmge Kitabevi, Ankara.
- Kılıçbay, M. A. (1993) *Şehirler ve Kentler*, Gece Yay., Ankara.
- Kıray, M. B. (1998) *Kentleşme Yazıları*, Bağlam Yayıncılık, İstanbul.
- Mutluer, M. (2000) *Kentleşme Sürecinde İzmir’de Toplu Konut Uygulamaları ve Sorunlar*, Ege Üniv.Yay., İzmir.
- Ortaylı, İ. (2001) *Osmanlı Toplumunda Aile*, Pan Yayıncılık, İstanbul.
- Özgür, E. M. (1998) *Türkiye Nüfus Coğrafyası*, GMC-Basın Yayın Ltd.Şti, Ankara.
- Singh ‘Anal’, A. K. (1990) *Origin and Growth of Towns*, Ashok Kumar Mittal Concept Publishing Comp., New Delhi.
- Small, J.; Witherick, M. (1990) *A Modern Dictionary of Geography*, 2 nd edition, Routledge, London.
- Tümertekin, E. (1973) *Türkiye’de Şehirleşme ve Şehirsel Fonksiyonlar*, İ.Ü.Coğ.Ens.Yay., İstanbul.
- Tümertekin, E.; Özgüç,N. (1998) *Beşeri Coğrafya:İnsan, Kültür, Mekân*, Çantay Kitabevi, İstanbul.
- Whyne, C.-Hammond (1985) *Elements of Human Geography*, Bell&Hymann, London.
- Wirth, L. (2002) “Bir yaşam biçimi olarak kentleşme” İçinde Duru, B., Alkan, A. (Çev.-Derl.) *20. Yüzyıl Kenti*, İmge Kitabevi Yay., Ankara, 77-106.
- Yücel, T. (1961) “Türkiye’de şehirleşme hareketleri”, *Türk Coğrafya Dergisi*, 21, 31-44.
- Yüceşahin, M. M. (2002) *İnegöl İlçesinin Yerleşme Coğrafyası*, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- 1927 Bursa Vilayeti Salnamesi, Devlet Matbaası, Bursa.